

Literatuur

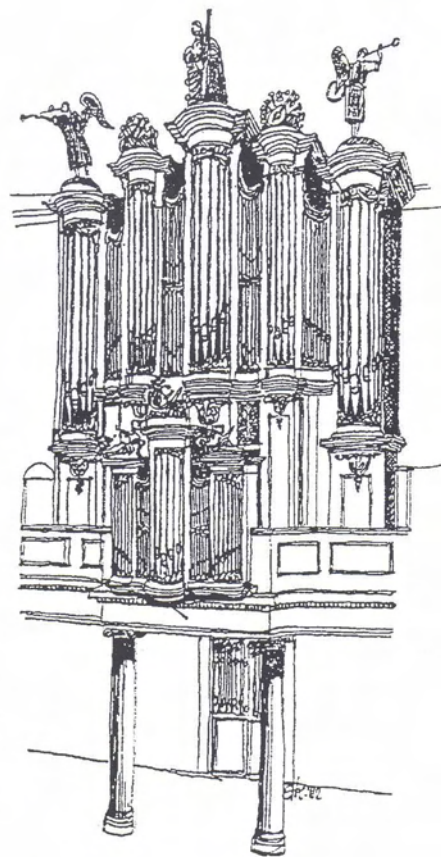
Signalement

■ De heer J.J. van Veldhuizen (vele lezers kennen hem door zijn artikelen over het IJkweden in Den Bosch in het 'Kringnieuws') verricht ook onderzoek naar de geschiedenis van de hervormde gemeente in 's-Hertogenbosch, met name naar de materiële toestand in de negentiende eeuw. Zijn onderzoek mondde uit in twee publicaties die beiden te verkrijgen zijn in de Nederlandse Hervormde Kerk aan het Kerkplein.

Het kerkgebouw is nog betrekkelijk nieuw. Vanaf 1629 kerkten de gereformeerden - die in de negentiende eeuw officieel 'hervormd' gaan heten - in de oude katholieke kerken van de stad, onder andere in de Sint Jan. Onder Napoleon kwamen deze kerken weer in katholieke handen, in 1811 werden de sleutels van de Sint Jan overhandigd aan de katholieken. De hervormden werden 'schadeloos' gesteld en aan het Kerkplein werd in 1820 met de bouw van de huidige kerk begonnen. Voordat het zover was vloeiende er nog heel wat water van de Dieze naar de Maas. De auteur legt deze gang van zaken duidelijk uit, levert ontwerpschetsen en 'begeleidt' de bouw van de Nieuwe Kerk die f 128.200,- kostte.

In een kerk gebeurt veel als de

gemeente bij elkaar komt. Zo wordt er ook gezongen door de gemeente. In kerken van reformatorische signatuur is men dat gewend. Eerst werd er uit de Psalmberijming van Petrus Dathenus gezongen, toen kwam in 1773 een 'moderne' berijming van deze voor het gewone volk berijmde psalmen ("waar de rook van de brandstapels uit opsteeg", zoals eens gezegd is). Aan het begin van de negentiende eeuw werd in Den Bosch een zanggezelschap opgericht onder de zinspreuk "Uit Nieuwe Stof, Vloeit Godes Lof". Die 'nieuwe stof' was de bundel Evangelische Gezangen waar in de kerk flink uit gestudeerd werd. Het zanggezelschap ondersteunde de gemeente en het gezang werd begeleid door het orgel. En over dat prachtige orgel in de Hervormde Kerk gaat de andere publicatie van de heer Van Veldhuizen. Vele bekende orgelmakers draafden op met hun offerte, zoals Van Oeckelen uit 's-Gravenmoer en Van Dam uit Groningen. Uiteindelijk werd in 1825 de opdracht gegund aan de gebroeders Bätz uit Utrecht, die voor de Domkerk in Utrecht reeds een prachtig instrument hadden vervaardigd. Voordat het orgel geplaatst werd moesten nog

heel wat drempels genomen worden. In 1830 merkte Bätz nog zuur op dat de kerkvoogden 'bij het primitieve plan van kolommen' (onder de balk van de orgelgalerij) wilden blijven. In 1831 kon het orgel feestelijk in gebruik worden genomen. De Amsterdamse organist Brachthuisen speelde toen onder meer een "Pitoresk orgelstuk, voorstellende een Lentemorgen, waarin de aanbreekende dag, door het kraaien van den haan en het gezang der vogelen, aange-

kondigt wordt; vervolgens een onweder en daarna herstelde kalmte in de natuur". We zijn dan 'in de Romantiek' beland. Het romantische Bätz-orgel werd in de eerste plaats gebouwd om de gemeentezang te begeleiden en niet voor orgelconcerten.

J.J. van Veldhuizen, *De bouw van de Nederlands Hervormde Kerk te 's-Hertogenbosch 1816-1822 en Een orgel voor de Nederlands Hervormde Kerk te 's-Hertogenbosch 1816-1831*. Beide publicaties zijn te verkrijgen in de N.H.Kerk aan het Kerkplein.

■ Mayke Calis stuurde het stadsarchief haar doctoraalscriptie. De Amsterdamse historica deed een uitgebreid onderzoek naar 'beledigingen' in de tweede helft van de achttiende eeuw. Wanneer stond iemands goede naam, iemands reputatie op het spel, vroeg Mayke Calis zich af. Want eergevoel nam in die tijd een veel grotere plaats in dan tegenwoordig het geval is. Je rol binnen de buurtgemeenschap was uitgespeeld, wanneer je niet meer voldeed aan de groepsnorm. Roddel en achterklap vormden een regelrechte bedreiging in een tijd dat de kleinschalige gemeenschappen slechts konden bestaan door het vertrouwen dat de bewoners elkaar schonken. Met pek en veren besmeurd werd de overtreders van (ongeschreven) regels uitgestoten. Werd iemand voor 'schelm' uitgescheiden dan was dat

niet best: je was dan onbetrouwbaar. En vrouwen kregen al vlot het woord 'hoer' naar hun hoofd geslingerd. (Een vrouw werd ook 'hoer' genoemd als ze iets ontvreemd had).

Kwam het niet tot een schikking dan werd de rechter er bijgeroepen en volgde bijvoorbeeld een proces voor de schepensbank.

Mayke Calis onderzocht de sociale achtergrond van de beledigers en beledigden en gaat vanzelfsprekend uitgebreid in op de beledigingszaken. Haar scriptie bestaat uit twee delen. Het tweede deel bevat een omschrijving van 25 beledigingszaken uit 's-Hertogenbosch. Het zou interessant zijn, stelt Calis, of in andere garnizoenssteden in de Republiek militairen ook zo'n mikpunt waren van de 'gewone' inwoners.

Tot slot: de onderzoekster raadpleegde 'Dataschurk', het geautomatiseerde bestand waarin zich gegevens bevinden uit de criminele procesdossiers. Met 'Dataschurk' zijn de criminele procesdossiers toegankelijk gemaakt. In een noot in de scriptie wijst Mayke Calis er op dat enkele historici (in 1978 en 1982) geconstateerd hebben dat de dossiers op soms slordige en inconsequente wijze zijn gerangschikt en opgeborgen. Dat was in 1978 en 1982 zo.

Doch dit grote ongemak is nu juist met Dataschurk verholpen: criminele procesdossiers die voorheen vermengd

waren met civiele dossiers en door elkaar en her en der verspreid waren, zijn dat nu niet meer! Niettemin een woord van dank voor deze waardevolle studie die weer een nieuw licht werpt op het dagelijks leven in Den Bosch.

Mayke Calis *"Schelm, Schurk en Schoelje". Criminele procesdossiers wegens belediging voor de schepensbank van 's-Hertogenbosch en Meierij van 1758-1803* (doctoraalscriptie Universiteit van Amsterdam 1997) 2 delen.

■ Tot slot wijs ik u op een boek - op kalenderformaat - met 22 luchtfoto's van 's-Hertogenbosch door KLM Aero-carto uit de periode 1923-1962. Vanuit de lucht zie je de stad ineens anders en ontdek je allerlei aardige plekjes. Het is verbazingwekkend wat er allemaal verdwenen is (slootjes, moestuinen, rokende schoorstenen, de Sint Leonardus) en bijgekomen, bijvoorbeeld veel blik op de Parade. De samensteller van het boek, Rob van de Laar, verzorgde de instructieve bijchriften. De uitgever is er van overtuigd dat het boek aanleiding geeft tot 'gezellige gesprekken'. Bij het snorrend haardvuur natuurlijk, want het wordt winter.

R. van de Laar (samenst.), *Oud 's-Hertogenbosch vanuit de lucht* (Hoogeveen 1997).

Aart Vos ■